

BİRİNCİ KANUNİ ESASİ VE MEŞRUTİYET HAKKINDA ORTAYA
KONULAN GÖRÜŞLER VE PARLAMENTO USULÜ
HAKKINDA BİR LAYİHA

Yücel ÖZKAYA

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek I. Meşrutiyet'in ilanı (1876) ve ilk Meclis-i Mebûsân'ın toplanışı (20 Mart 1876) ve gerekse II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) ile 25 Temmuz 1908 de Meclis-i Mebûsân'ın açılışı¹, Osmanlı imparatorluğu'nda ve Dünya'da anayasal hareketlerden yönünden büyük olaylar olarak tanımlanır.

Her iki meclisin açılmasına ve kânûn-i esasilerine karşı, o zamanlar lehte ve aleyhte büyük tepkiler olmuştur.

İlk Kânûn-i Esasiyi, hernekadar Genç Osmanlıların ve aydınların büyük bir bölümü arzu etmişlerse de, 113. maddeden dolayı memnuniyetsizliklerini ifade etmekten de geri kalmamışlardır. Bunların dışında, mutaassıplar, muhafazakârlar, devlet adamlarının içersinde yerini, refahını, kendi kudret ve yeteneğinden çok, padişahın lütfü sayesinde kazananlar, köle menşeli saray mensupları, Kânûn-i Esâsiye muhalif olmuşlardır².

Meclis-i Vükelânın bütün üyeleri Kânûn-i Esasiyi candan arzu etmiyorlardı. Fakat, görüyoruz ki, bunlar da, Kânûn-i Esâsi'nin ilânına izin buyrulmasından dolayı memnun olmuşlar ve bu memnuniyetlerini de bir teşekkür mazbatası ile Padişaha sunmuşlardır³.

İlk Kânûn-i Esâsi'nin ilânından sonra vilâyetlerden gelen teşekkür telgrafları ve Padişaha gönderilen tebrik yazılarının sayısı çok fazladır⁴.

1 Meclisin açılışı hakkında geniş bilgi için bak: Said Paşa; Said Paşanın Hatıratı, Kostantaniye, 1328, c. C, sh. 473-474. Kâmil Paşa; Kâmil Paşanın Âyân Reisi Said Paşaya cevabları, Kostantaniyya, 1328, sh. 57-58, Bayur, Yusuf Hikmet; Türk İnkilâp Tarihi, Ankara 1952, c. 11

2 Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Ankara, 1962, c. 8, sh. 220

3 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Yıldız Tasnifi. 1801.

4 Bunlar Yıldız evrakları arasında 4 klasör (599 vesika), 6 zarf, 33 vesika olarak bulunmaktadır. Bak Yıldız Tasnifi. No. 308 ve 313. Bunların bir kısmı Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır.

1876 Kânûn-i Esâsi'sine taraftar olmayanlar, bu konudaki düşüncelerini ortaya koymaya ve mücadelelerine devam, Kânûn-i Esasinin Padişahın nutku ile⁵ ilân edilmesinden sonra da devam etmişlerdir.

Osmanlı toplumunda Kânûn-i Esâsi kamu oyuna mal edilemediğinden ve Padişah tarafından bahsedildiğinden, kamu oyunca yeterince benimsenip, korunamamış ve Meclis-i Mebûsân ikinci kez açılışından (13 Aralık 1877) sonra, 14 Şubat'ta 1878 de kapatılmıştır. Meclisin ikinci kez açılışı dolayısıyla söylediği nutuktan dolayı, Âyân Meclisi ve Meclis-i Mebûsân üyeleri padişaha teşekkür etmişlerse de⁶, Meclis kapandıktan sonra, hepsi tepki göstermeden duruma boyun eğmişlerdi. Meclis-i Mebûsân'ın kapatılmasından sonra, artık toplantının mümkün olamayacağı ile ilgili 13 Kasım 1878 tarihli sadaret tezkeresi yazılmış ve durum vilâyetlere birer yazı ile duyurulmuştur⁷.

Hernekadar, 14 Şubat 1878 de meclisler kapatılmış ise de, devlet salnamelerinin başında Kânûn-i Esâsi yayınlanıp durmuş, fakat, tatbik olunmamıştır. Niyazi Bey'in Balkanlar'daki bilinen hareketi nedeni ile Padişah tarafından Said Paşa çağrıldıktan sonra⁸, Said Paşa tarafından vükelâ toplanmıştı. Said Paşa yapılan toplantıda, 1908 Kânûn-i Esâsi'sini kabul etme fikrini ordakilere kabul ettirdiğini eserinde zikretmiştir⁹. Ancak, toplantıda bulunan birkaç kişinin "Kânûn-i Esâsi münfesihtir değil ki iade olunsun. Vakt ve hâl icâbmca muvakkaten tehîr olunmuş idi"¹⁰ demeleri, sanki, Kânûn-i Esâsi devam ediyormuş gibi bir hava yaratmak istemeleri, Kânûn-i Esâsi'yi işleme sokmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Esasen, Meclislerin 1878 de kapanmasından sonra, uzun bir süre, herkes Kânûn-i Esâsi aleyhinde bulunmaya başlamıştır.

Biz burada Kânûn-i Esâsi aleyhinde olanlar ve onların bu konudaki düşüncelerinden bahsedeceğiz.

5 Abdülhamid II. nin nutkunun sureti için bak. İstanbul Başbakanlık Arşivi, Yıldız Tasnifi. 344. Ayrıca, bak. Us, Hakkı Tank; Meclis-i Mebûsân (1293-1877) İstanbul, 1940, sn. 7-12.

6 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Yıldız Tasnifi. 1797

7 Yıldız Tasnifi. 1799

8 Said Paşa; Said Paşanın Hatıratı, Kostantaniyye, 1328, c. 2, sh. 443

9 Said Paşanın Hatıratı, c. 2, sh. 445-446. Oysa, Kâmil Paşa, Said Paşanın verdiği bilgilerin doğru olmadığını öne sürüyor. Bak. Kâmil Paşanın Âyân Reisi Said Paşaya Cevabları, Kostantaniyye, 1328. Kâmil Paşa, Kânûn-i Esasinin kabul ve ilânının Said Paşa'nın kendi hizmetleriyle olduğunu iddia ettiğim öne sürdüğünü, oysa, buna Vükelâ Heyetinin karar verdiği, Meşrutiyet ile ilgili telgrafları Padişaha korkusundan Said Paşanın götürmediğini, bunları izzet ve Ahmed Paşanın götürdüğünü ve Abdülhamid II. nin mütalaasının alınmasından sonra Kânûn-i Esasinin kabul edildiğini belirtir, sh. 50-55.

10 Said Paşa, Said Paşanın Hatıratı, Kostaniyye, 1328, c. 2, sh. 445

Petersburg'un eski elçisi olan Yusuf Paşa da, Meclis-i Mebûsan'ın açılmasının mahzurlu olacağını açıklamaktadır. Yusuf Paşa, Kânûn-i Esâsî hükümlerinin uygulanmasının akılsız kişiler tarafından düşünüldüğünü, bunun uygulanmasının doğru olmadığını belirtmiştir¹¹.

26 Ağustos 1898 de Padişaha Kânûn-i Esâsî'nin zararları hakkında bir layiha sunan ilim adamlarından Muhammed Ubeydullah muhafazakarlar grubuna girmektedir. 18 sayfa olan bu risalede, mekteplerde yetişen öğrencilerin hiçbir geçim yoluna başvurmuyarak, Devlet Hazinesi'ne yük oldukları ve içlerinde Devlet görevi edinemeyen bazılarının da yabancı ülkelere kaçıp, yaptıkları yayınlarla fesada sebep oldukları ve "usûl-u meşrûtiyet ve Meclis-i Mebûsân gibi yaygaralara "başladıkları da anlatır. Daha sonra, şeriatın, aklın ve tecrübenin önemli olduğunu savunan Muhammed Ubeydullah, Parlemonto usulünün şer'e, akla ve tecrübeye uygun olmadığını, sebebler ve örnekler ile anlatmaya çalışır¹².

11 Yıldız. 1489: 2 Haziran 1880'de, Yusuf Paşa Kânûn-i Esasinin bazı akılsızlar tarafından tutulduğunu, bu şekilde arzından dolayı kendisinin bağışlanmasını belirtip, Kânûn-i Esasi hakkındaki düşüncelerim arz eder: "Cenâb-ı mülûkânelerinden mazhar buyrulduğum emniyet ve i'timâda karşı zât-ı şahanelerine ve mülk ve saltanat-ı seniyyelerine mütecaallk husûsâtda mütebâdir hatıra ta'sîr mütala'atı arz itmemekliği aynı ihanet bilerek bu bâbda ihtiyâr-ı sükût idememekde ma'zûr ve binâenaleyh tasdi' ser-ma'ali -efser-i tac-dârilerine mecburum. Nezd-i hakayikden hazret-i şehriyârilerinde muhtâc-ı izah olmadığı üzere frenkler tarafından memleketimizde evvel ve ahir *Kânûn-u Esasi* istenilmediği ve hatta teba'-i şahanelerine bile güçlkle kabul itdirildiği umûr-u ma'lûmeden iken şimdi amnla müşkülât-ı hazîrenin ref ine çalışmak istenilmesi aynı humma hastalığına girif-tar olan bir kimesnenin illet-i sadriyyeye mahsûs mu'alecat ile tedavisine uğraşmak derecesinde bir emr-i muhal olduğunu inkâra mahal yokdur. El-yevm meydanda olan hakikat ve frenklerce dahi teklifi mukarrer bulunan keyfiyyet başlarından ref-i gaile itmek için BERLİN MUAHEDESİ ahkâmının tamâm-ı icrası ve Avrupa makarrlarının muhafâza-i hukukları zımında umûr-u milliyemizin islâhiyle memâlik-i şahanelerinde mevcûd bulunan bunca menâfi-i şurûtdan istifâde edilmesi ve Avrupa efkâr-ı umûmiyyenin galeyaniyle mütemeadiyen bizimle uğraşmağa mecbur olmamak için mezhebdaşları olan hiristyanların şikâyatım ber- taraf idecek tedâbire, ya'ni, idâre-i mülkiye ve adliyenin islahına müraca'at kılınması maddelerinden i'bâret olub hususât-ı mezkûrenin mevki'-i icraya konulmasından meys kalmadıkça ve bu silm batinen niyetleri makasîd cihetine matuf olsa bile su asr-ı meziyetde ve bu rekâbet-i devlet arasında muvaffak olamayacaklarında zerre kadar şübhe yokdur. Yukarıda arz idildiği vecihle Frenklerin iskâtına çace-i münferid olmak zann ve hayaliyle bu aralık Meclis-i Mebûsanın küşâdı tarifine gidilür" ise, mebusların müzakereleri sonunda, bu durumun "hukûk-u zabtiye-i şahanelerine dokunabilmek ihtimâli olacağı ve hem de artık Avrupalıları müstakbelimizden dahi meys bırakacağı ve'l-hasil, birçok netâyic-i muzırna tevliyedleri Avrupa efkâr-ı umûmiyesini çaresiz mahvımızı aramaya meyl" ettireceği belirtilmektedir.

Ubeydullah, Meclis-i Mebûsân açılırsa, saltanatın İslâmlıktan çıkacağını, Jön Türkler'in, Avrupalıların isteklerinin de bu olduğunu, bunun da Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olacağını ileri sürmektedir.

Ubeydullah Efendi'ye göre, Meclis-i Mebûsân kurulursa, çeşitli milletlere mensup kişiler buna katılır, derece farkı kaybolur. Layihada, Meclis-i Mebûsân yerine meşveretin geçerli olabileceği, denetim usulünün iyi olmadığı ve buna gerek bulunmadığı, sırf İslamlardan kurulu bir Meclis-i Mebûsân bile kurulsaydı, gene parlemonto usulünün geçerli olmayacağını, ekseriyetle alınan kararlardan yarar çıkmayacağı da açıklanır.

Ubeydullah Efendi, Girit Adası'ndaki karışıklıkların, orada açılan Meclis-i Umûmi yüzünden çıktığını, Bulgaristan'daki Müslümanların arasına nifakın, gene Kânûn-i Esâsî'den dolayı girdiğini, belediye seçimlerinin islâm halkı çeşitli parçalara böldüğünü açıklar. Layihada, Jön Türkler'in bu tip isteklerinin taklitçilik olduğu, Rusya'da idare şekli yüzünden sözün ayağa düştüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nda disiplinsizlik ve teşkilatsızlığın karışıklıklara neden olduğu, yabancılara verilen imtiyazların kaldırılmasının halkta memnuniyet yaratacağı da açıklanır. Daha sonra Ubeydullah Efendi, mekteplerden çıkanlara Padişah ve vatan sevgisinin öğretilmediğini belirtir ve bu kişilerin Avrupa'ya kaçıp Osmanlı Devleti aleyhine neşriyat yaptığı fikrini öne sürer. Daha sonra, Layihada, Jön Türkler ve talebelerin durumundan uzun uzağı bahs edilir.

GİRİŞ:

Dergâh-ı mu'allâ-yı emîrül-mumînine,

Cenâb-ı hakk-ı ömr ve şevket-i şahaneyi müzdâd ve ferâvân buyursun âmin,

Geçenlerde Kâmil Beg kullarının tebliğ itdiği fermân-ı kerâmet-beyân hazret-i hilâfet-penâhileri mantûk-u celîline göre mekteplerde yetişen talebenin vesâit-i mâişetden hiçbirine sülûk itmeyerek yalnız hazine-i devlete bâr olmak istedikleri ve içlerinde nâil-i emel olamayanların memâlik-i ecnebiyeye firar ile neşriyât-ı bedhâhâneye ve fesâd-ı cûyâna başlayarak usûl-u meşrûtiyet ve meciîs-i mebusân talebi gibi bir takım yaygaralara başladıkları cihetle meclis-i mebusân hakkındaki efkâr-ı kemter-ânemin ne merkezde olduğu lütfen ve tenzilen istifsar buyrulmuştur. Fermân-ı hümâyûnlarına imtisal farz-ı ayn ve zât-ı mülûkânelerine karşı doğruyu söylemek zimmet-i erbâb-ı sadakata

vâcib bir deyn olmağla abd-i ahkar dahi bu bâbda vârid hatır-kemterânem olan mevâddın hiç çekinmeyerek aynen ve tamamen bervech-i atî arzına cesaret iderim. Efkâr ve mütala'at-ı kakhârânemde hakka isabet idebilmiş isem mazhar olmuş olacağım. Tevfik-i ilahî-i muvafakiyet-i celîle-i hilâfet-penâhileri cümlesine mülhak olub adem-i isabetim takririnde ise hata-i noksani-i kabiliyyet sebebine tamamen abd-i mahlûkunuza aiddir. Yalnız hatalarım taharri-i hakk ve arz-ı hakikat yolunda vuku bulmuş olacağından anda da ma'fuvv tutulacağımı merhâmet-i şahanelerinden kat'iyen ümîd idebilirim. Heman cenâb müyesser'ül-umûr habib-i ekremin merhametine bu abd-i acizi hakk söylemeğe ve Pâdişâh-ı alem efkârını dâima hayırlı işlere muvafak buyursun amîn.

20 rebiyü'l-ahir 1316 ve 26 Ağustos 314 mahlûk-u ahkarları muhammed Ubeydullah (*Sayfa* 9) *Meşrutiyet idare yahud Parlemono usulü-Meclîs-i me'bûsân-Kânûn-u Esasi*.

Padişahım,

Memâlik-i şahanelerinde tanzîm-i idâre-i devlet ve temîn-i ceryân-ı adalet zımnında müracaat oluncak tedâbirin cümlesinde rehber taharri ictihâd her halde evvel-be-evvel şer'iat-garra-yı Ahmediyye olmak lâzım geldiğinden arz-ı tedâbire mezun olacak asdikâ için bu noktayı herşeyde asâl-esâs tutmak akdem-i ferâizdendir. Bundan sonra ikinci derecede muhâkemât-ı akliye üzerine de binâ-yı efkâr caiz olabılüb derece-i selisede dahi tecrübe üzerine tesis-i mütâla'at doğru olur. Bu taraf-ı selise hâricinde mücerred Avrupalıyı taklîd için yapılmış ve yapılacak şeylere bir hayır tasavvur itmek efkâr-ı kâhharânemce abesdir. İşte abd-i ahkar, evvelâ, şer'iat-ı Ahmediyye, saniyen tarik-i akli, sâlisen tecrübeyi reh-nümâ-yı tedkîk ittihâz iderek aciz-âne ve min-gayr-i had arz ve beyân-ı efkâra cesaret iderek dirim ki, Parlemono usûlü şer'e de muvafık değildir. Akla da muvafık değildir. Tecrübeye de muvafık değildir.

Şer'e muvafık değildir. Çünkü, Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye hilâfet-i mu'âzzama-i İslâmiyyeyi de haizdir. Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz olan bir devlet ise, yalnız Devlet-i İslamiye olmak lâzım gelir.

Şu halde, Meclis-i Me'bûsân açılmak iktizâ itse memâlik-i şahanelerinde İslâmdan gayri olan anâsır da meclis-i mezkûrda aza olabileceğine göre Saltanat-ı Seniyyeleri (sh. 2) İslamiye hâlinden çıkub erbâb-ı muhtelif eshâbından mürekkebbir halkın dinsiz hükümeti olur ki (Jön Türk) dinilen erâzilin istedikleri de budur. Hatta, Fransızca

mesel-i sair hükmünde olan (L'Etat na' pas de la religion-Devletin dini yoktur) sözü hazele-i merkûmenin dillerine dâirdir. Jön Türklerin istedikleri bu olduğu gibi Avrupalıların istedikleri de budur. Çünkü, Avrupalılar Saltanat-ı Seniyyelerinin bütün dünyaya karşı mukave-meti yalnız Islâmiyyet kuvvetiyle olduğunu bildiklerinden o kuvvet-i muhtelit meclis-i mebûsân küşâdıyla zâyi^c itdirerek şu heyet-i mu^c azzamayı mahv ve müzmahil itmek için Devlet-i aliyyelerini Devlet-i İslamiyye halinden çıkarub Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyyeyi umûm ehl-i İslâm nazarında hilâfet-i celîle makamından düşürmek isterler. Binaen-aleyh, şu müşkül zamanda usûl-u meşrûtiyyet veya ta^cbîr-i diğerle Kânûn-u Esasiyi tekrar vaz' ve tesis itmek veya Meclis-i Meb^c usan küşâd eylemek saltanat-ı seniyyelerini bir anda gaya-yı izmihlal kasr-ı nâ-yâbma ilkâ ideceğinde hiç şübhede olunmamalı. Böyle açık bir tehlikeyi velev tecrübe tarikiyle olsun göze aldirmek ise şer'an katⁱyyen caiz olamaz.

Meclis-i Meb'usân isteyenler tezvîr ve nifâkdan ibaret olan da^c vâlarını istidlal için şer'e istinâd idiyorlar da, erbâb-ı hükümetin şer^c an meşveretle mamur olduğun der-miyân eyliyorlar. Bu bir tezvîrdir. Evvelân erbâb-ı hükümet meşveretle memur değildir. Meşveret mes-nûndur. Mesnûn demek işleme evveli terke caiz dimekdir. Saniyen, düşman oldukları zahir ve bedîhi olan milel-i gayr-i müslimeyi meclis-i meşverete olmak değil, kendilerine hâfâyâ-yı umuru bildirmek bile şer'de, akılda haramdır. Sâlisen, Meclis-i Mebûsân usûlü, usûl-u meşveret değil, usûl-u merâtibedir.

Bâlâda arz olunduğu gibi, Meb'usân-ı milel-i muhtelifeden mûrek-kebl olacağına göre, usûl-u merâtibeyi kabul itmek İslâm olmayan milletleri hakimiyetin fevkine çıkarmak, yani, Hazret-i Peygamber-i Zî'l-ullah aleyhi vessellem efendimizi münkir olan keferiyi vekîl-i Peygamber olan Halife-i İslâm üzerine hâkim kılmak dimekdir. Neû-zü-b-illâh bu keyfiyyet akl ve naklin kaffe-i ahkâmına muhalif olduğundan başka (*Sayfa 3*) *isti' aze-billah velen -ye-va'l -Allahi'l-kâfirinü'l-ale'l-mümînin* sebîlen ayet-i kerîmesindeki sarahata da tarhaten mu-gayirdir. Binaen-aleyh, Kânûn-u Esâsî yahud parlamonto isteyenlerin da'vâları delilleriyle beraber şer'an mervidir ve batd olub, hakikatde ise, fırka-i mezkûre-i menhûsenin maksadı da masîr değildir. Çünkü, bunlar usûl-u meşrutiyet isteriz didikleri halde istedikleri parlamonto usulü yahud Kânûn-u Esâsî usulü meşveret değil usûl-u merâtibedir. Zira, Devlet Meclis-i Meb'usâna toplanan azaya istişare yollu (filân işi ne yapalım, sizin bu bâbdaki reyiniz nedir) diyemeyüb hayr ve şerri

bilmez bir takım adamlara ve hıristiyân milletleri gibi birtakım düşmanlara hâfâyâyı umuru açmağa ve if'al ve i°mâlinden ve icrâât vak° asından birer birer hesâb virgemege ve vuku' bulacak icrââtını da (filân işi biz böyle yapmağı münâsib görüyoruz. Acaba me'bûs efendiler buna müsâ'ade buyuracaklar mı) diyerek yapacağını da istizana mecbur olacak. Meclisce ekseriyetin muvaffakatını kazanamazsa yapamayacak. Bunlardan başka, me'bûslar birçok mesâilde Devlete (filân işi için böyle yapmadınız, filân iş için şöyle yapdınız, bizden sormayarak niçün kendi kendinize iş gördünüz) gibi suallerle dâima tezyîd-i müşkülâta çalışacaklar. Meclîs-i Meb'usânın her memleketde iş (ve) vazifesi bu olduğu halde usûl-u meşveret namına parlemonto küşâdım isteyen müdde'iler hâlâ ne istediğini bilmeyen bir alay yâve-gû hazelenin av'ave-i kilâb kabilinden olan evliya bî-ma'nasına ihâle-i sem' i'tibâr itmek i'tikâd-ı acuzânemce şân ma'al-nişân-ı hilâfet-penâhileri için hakikaten tezellüldür. Umurda meşveret mesnûn veya lâzım olduğuna gelince, müşavirlerin ancak veliyy-üle-mr-i amme olan emirü'l-mûmînin efendimiz intihâb idebilüb anların ta'yinde hiçbir vecihle hazret ve menfe°ati fârik olmayan efrâd-ı ahâliye aid bir hak değildir. Belki müşavirlerin ahâli tarafından ta'yini nice fesâdâta müeddi olabileceği için kat'iyen caiz olamaz. Çünkü, istişare (*Sayfa* 4) lâzım olan mesâil-i mühimmenin ehemmiyetiyle halindeki müşkilâtm avama ve efrâd-ı ahâliye tefhimi kabil olamayacağından ahâliye takrir idemeyecekleri bir meselede müşavir ta'yîn itdirmege kalkışmak ehlinin gayriye tevdi°-i umur itmek demek olur. Hiç buna şer'iat cevaz verir mi?

Zât-ı şahanelerinin her hafta mensûb-u müşavirleriniz mevcûd olub, umûr-u mühimmede reylerine i'timâd-ı hümayûnları olan kimseleri müşavere olduğuna göre, emr-i mesnûn haşeratı tamamıyla ilga buyurmuş oluvevirler. İşte hazret-i peygamber efendimizde böyle iş görürlerdi. Meşveret itdikleri mesâilde müşavirlerinin sözlerini dâima kabul itmezlerdi. Kâh kabul iderlerdi, kâh red iderlerdi. Bedir üserâsı hakkında Hazret-i Ömer'in ahd-i gazasında bir çok eshâbm, Haşa hicret hususunda kimsenin reyini kabul buyurmadılar. Celâil-i umurdan olan gazalara niyet ve teveccühlerinde değil meşveret itmek ne yapacaklarını nereye gideceklerini haber bile virmezlerdi. Kaldı ki, şer'an veliyü'l-emr olan zât için umurunda müstakil olmak şart-ı azimdir. Hükmüne gayrın iştiraki tenfiz ahkâmı ve inzibat ve intizâmı muhal olduğu için caiz olamaz. Netice şu olur ki, Meclîs-i Meb'ûsân usûlü şer'an kat'iyen merdûd ve hilâfet-i seniyyeleri için en büyük tehlikedir. Meclîs-i Meb'usân usûlü aklen de merdûddur. Zaten şer'in esâsı

aklı olduğundan şer'an medrûd olan bir şey aklen de merdûd ve aklen makbul olmayan şer'an da makbul olmak tabi'i ise de biz işin ciheti-aklisini müstakilen tedkik idelim.

Umur ve icrâat-ı Devleti mürâkebe itmek vazifesiyle mükellef ve azası ahâli tarafından müntehib meclis yapmak demek hükmü yüksekden alçağa indirmek, yani, avamı havass üzerine çıkarmak veya ta^c bîr-i aharın sözü ayağa düşürmek, daha doğrusu bir işin altını üstüne getirmek dimekdir. Bunun aklen caiz olamayacağı zahir ve bedihi olmağla isbât-ı butlanı için delil isbâtma hacet yokdur. Nasıl caiz olabilsun. Men'-i hayr ve hasenat dâima havass ve ealî olub avâm-ı ahâlinin ise hükmiyan ve hikmeten hevâmm ve haşerâtdan farkı olmadığından anlardan serden başka bir şey sudûruna muntazır ve nail olmak tabi'at-ı insaniye hakkında cehl ibraz itmek (*Sayfa* 5) vesm-i fasıldan? şifâ ümid eylemek kabilindendir. İşin bu ciheti nazar-ı i'tibâra alınınca memâlik-i şahanelerinde sırf İslâmdan mürekkebe bir Meclis-i Meb'usan teşkili mümkün ise bile parlamento usûlünün yine caiz olamayacağı sabit olur. Çünkü, her memleketde avâm-ı ahâli hayr ve şerri fark idemeyen takımdan olduğu ve memâlik-i şahanelerinde idrâk ve malûmat yüzünden smuf-u mümtazeyi ve havass ve ealiyi üemûrîn takımı teşkil itdiği cihetle bunlardan gayri olan ahâlinin merâtibe idecegi hükümetin mesleki olamaz. Zira, bu hâl efdâli uşak ve câhili efendi yapmak dimekdir. Öyle mesleksiz hükûmetden icraat-ı hasene beklemek değil, hayat ümid itmek bile manasızdır. Kaldı ki, Meclis-i Meb^c-usân usûlünde her iş ekseriyetle görmek lâzım gelüb ekseriyetin ise dâima desise ile kazanıldığı bi't-tecrübe sabit olduğundan o gibi mecâlisde hakk ve hayırdan ziyâde şer ve desisenin hükm sürmesi tabi'i olacağı cihetle parlamento usûlünde menfe'at beklemek kâr-ı akl olamaz. Binaen-aleyh, Jön Türklerin talebi ve Kânûn-u Esasi isteyenlerin da^c-vası aklen de merdûd ve batıldır.

Parlamento usûlü tecrübeten de merdûddur. Evvelân memâlik-i şahanelerini ele alalım: Zât-ı şahaneleri ibtidâ-yı cüluslarında Kânûn-u Esâsî ihsan buyurdular. Bu kânunu vaz' ve tesîsden maksad-ı hümâyûnları sınıf-u ahâliyi memnun ve bi-gayr-i hakkın terk-i mezâlimden şikâyet iden Avrupalıyı iskât itmek idi. Bakalım Kânûn-u Esâsî i'lânından bu maksadların biri hâsıl oldu mu? Hilâfet-penâh efendimiz o esnada taht-ı şehin-şâhilerine yeni cülus buyurmuş olduklarıçün taraf-ı şahanelerinden vaz' olunan kânunların kuru bir gösterişten ibaret kalub icra olunmayacağı hakkında kimsenin su'-i zannına mahal yokdur. Hal böyle iken, Avrupalıyı ırza ve iskât mümkün olmadı. Çün-

kü, Rusya Hükümet-i seniyyelerinin fenalığını der-miyân iderek hıristiyânların zulüm görmekte olduğundan şikâyet idiyordu. Kânûn-u Esasi ise Meclis-i Meb'usânı açarak hıristiyânları hükümetin fevkine bile çıkarmağı ta'ahhüd itmiş olduğundan şikâyet-ı vakı'a Kânûn-u Esasinin ilânından sonraki (*Sayfa* 6) zamana şâmil olamamak lâzım gelirdi. Avrupalı Rusya'ya (Dur bakalım hele, Devlet-i Aliyyeye şimdi bir iki sene zaman virelim) dimeli idi. Bunu dinledikten başka, İstanbul Konferansı makarratının kabulü için Avrupa ve bi'l-hassa Kânûn-u Esâsî ilânından herkesden ziyâde memnun olmak lâzım gelen İngiltere ısrardan ve Hükümet-i seniyyelerini icbardan vazgeçmedi. Ve Rusya'nın tecâvüzât-ı nâ-hakkına karşı sed çekme değil, ses çıkaran bile olmadı. Hatta Rusya, Avrupa tarafından ma'nen, maddeten teşçi' olundu. Dimek olur ki, Avrupa, Kânûn-u Esâsî ilânı ile iskât olunamadı. Pek ala, acaba ahâli memnun oldu mu? İslâm ahâlisinden ekseriyet memnun olmadı. Çünkü, herkes bilirdi ki, mezâlimden şikâyet iden hıristiyânların zulüm götürdüğü yokdu. Binâen-aleyh menbâ-yı şikâyetleri zulm değil, garz ve adavât idi. Bundan dolayı, Hükûmete düşman olan hıristiyânların hâkimiyetin fevkinde bir makama çıkarılması İslâmî bi't-tâbi' memnun itmemişti. Ya müslüman olmayan milletler bilhassa hıristiyânlar memnun'oldu mu?. Ne gezer memnun olalar. Harbde mağlubiyetimizi arzu itmemeleri lâzım gelirdi. Halbuki mağlubiyetimize ma'nen, maddeten yardım itdiler. Muharebe ilân olduğu vakit. Meclis-i Meb'usân açık ve hıristiyânların meb'usları meclisde hazır idi. Hal böyle iken Rusya nereye ayak asdıysa oradaki hıristiyânlar ayaklandı, Rusya'ya mu'in oldu. Eğer Kânûn-u Esâsî'den memnun olsalar idi, Rusya aleyhine silaha sarılmaları lâzım gel'rdi. Muharebe bitdi. Berlin Konferansı açıldı. Konferans zamanında iken Meclis-i Meb'usânın bir daha küşâd olunmayacağı kimseye ma'ûm değildi. Orada da Avrupalı yine Kânûn-u Esâsî'yi nazar-ı i'tibâra almayarak Bosna'yı Avusturya işgaline, Teselya'yı Yunanistan'a virdiktenbaşka Ermenistan ve Rumeli vilâyât-ı şahanesi için, ayrıca, ıslahat va'ad itdirdi. Dimek olur ki, Avrupalı ve hıristiyân teb'a Kânûn-u Esâsî ile zâmân-ı ilânında irzâ ve iskât olunamadığı gibi, ba'de'l-harbde irzâ ve iskât olunamayacaktı. İşte ondan sonra Meclis-i Meb'usân küşâd buyrulmuş olsa idi, Kânûn-u Esâsî sırf Hükümet-i seniyyelerinin ve münhasıran müslüman teb'a-i şahanelerinin zararına hidmet itmiş olacaktı ki, kânûn-u mezkûrun Berlin Ahid-nâmesinden sonra icradan iskâtı hiç şübhe (*Sayfa* 7) olunamaz ki ilhâmât-ı mülükâne cümle-i cemilesinden bir kerâmet-i muhassenadır. Memâlik-i şahanelerinin Meclis-i Meb'usân küşâdı netâyîç-i ma'rûzayı husule getirdiği gibi,

Memâlik-i Şahaneleri icrasından olan Girid Adasını da bugün bulunduğu hal pür-melâl iğtişâş düşüren cezîre-i mezkûrede küşâd olunan meclîs-i umûmidir. Meclîs-i mezkûr Girid ahâli-i müsellemesini yekdiğerine zıdd-ı muhtelif fırkalara ayırmış ve İslâm beyninde evvelce mevcut olan ittifak ve ittihâd azasının intihabı efrâd-ı ahâliye muhavvel olan meclîs sebebine derhal mübeddel şifâk ve fesâd olarak hâl-i hazırı intâc itmişdir. Kezâlik, Bulgaristan'daki müslümânların arasına da Kânûn-u Esasiden mütevellid olan intihabat meselesi teferrûke ikâ' iderek ahâvlini perişan eylemiştir. Uzağa gitmeğe ne hacet. Vilâyât-ı şâhânelerindeki belediye intihâbâtı ahâli-i İslâmiyeyi yekdiğerine adu ve ekber yüzlerce fırkalara ayırmıştır.

Ma'rûzât-ı sâlifeden Meclîs-i Meb'usân usûlünün hiçbir yerde hiçbir memleketde serden başka bir işe yaramayacağı sâbît olur. Mecâlis-i mezkûrenin Avrupa memâlikinde dahi yalnız şer'e yaradığına Fransa'nın ahvâli şâhid olub öyle, millet-i vahdeden müteşekkül ve satvet-i kahharaya mâlik bir heyet-i azîmeyi usûl-u mezkûrun ne derecede münzel-zel itmekde olduğu körlere bile ayandır. Usûl-u mezkûrun İngiltere'-de his olunur derecede bir rahatsızlığı görülmemesi İngilizlerin dâhilden ziyâde hâriç ile meşgul olmalarından ve devlet-i müşârün-ileyhîmânîm siyâset-i hâriciyesi tevsî'-i müsta'merât kaziyyesinden ibaret olub, kavmin de bu husûşda müttehidü'l-amâl bulunmasından ve bir taraftan da havâss-ı ahâlinin asâlet-i nâsma smûf-u sâireden ziyâde hâlâ idâme-i nüfuz idebilmelerinden neşet idiyor.

Memâlik-i şahaneleri ise, efkâr ve amali muhtelif ve hatta ihtilâf-ı terbiye ve edyân hasebiyle menfe'atleri birbirine zıd olan anâsır ile meskûn olduğu cihetle anâsır-ı mezkûre meb'uslarından mürekkeb bir meclis teşkil itmek akvâm-ı muhtelifeyi yekdiğerleriyle ve cümlesini hükümetleri aleyhinde bir muhârebe-i alaniyeye da'vet eylemek demek olur ki, bunun neticesi de izmihlale gider. (*Sayfa 8*). Teb'a-i müslimenin asabiyetiyle teb'a-i gayr-i müslimenin hüsn-ü hânâneden neşet iden meyl-i mefsetet ve serkeşliğine meydan-ı mübareze açmak barut ile ateşi bir yere cem'itmekden başka bir şey olamaz. İşte Avusturya gözümü- zün önünde. Avusturya İmparatorunun te'bayâtmda bulunan akvam umûmen hınstiyân oldukları halde, yalnız ihtilâf-ı cinsiyet sebebine meclîs-i meb'usân usûlü akvâm-ı mezkûreyi parça parça ayırmış ve hatta tevhîd ve idareleri yollarını bile bütün bütün kapatmıştır. Memâlik-i mezkûrede bu gün meşhur olan vahdet-i suriyeye dahi sırf İmparatorun şahsiyle kâimdir. Tafsîlât-ı ma'rûza Meclîs-i Meb'usân usûlünün tecrübeten de merdûd olduğunu isbât ider. Jön Türklerle hava-

darlarının ve hürriyet-perver görünmek isteyen bir takım sebük-magzanenin Meclis-i Meb'usân istemeleri ve Kânûn-u Esâsiye tarafdar görülmeleri meyl-i taklîdden ve aġrâz-ı diniyeden neşet itdikten başka memâlik-i mütemeddîne dinilen vahşet-gahlardaki usûl-ü idareyi kendi temâyülât-ı hevâ-i pür-sitâna ve aġrâz-ı nefi sâniyyelerine muvafık bulmalarından ve memâlik-i mezkûredeki ma'mûriyyet-i suriyyenin altındaki harabiyet-i hakîkiyeyi görecek hiddet-i nazardan mahrum olmalarındandır. Bir memleketde sınıf-u ahâlinin husûl-u sa'adetini temîn itmeyen usûl-u hükümet hiçbir vakitte muntazam ve ihtiyâc-ı ahâli ile adalete muvafık add olunmak sahih olamayı Meclis-i Meb'usan olan yerlerde ise hükümet icra-yı hakk için vasıta-ı adalet değil hile ve desâis üzerine müessis bir nev'i ticâret olmaġla ve öyle bir tavır hükümetde yalnız şeytanatın mevcut ve hakk ve adaletin külliyyen mefkûd olacağı tabi'i bulunmaġla Avrupa'da tavr-ı hükümetinden memnun bir ferd bulmak ve hâlet-i içtima'iyyesi muntazam bir millet görmek erbâb-ı tedkîkden kimseye müyesser olmadığı gibi memâlik-i mezkûrenin hemân kâffesinde ahâlinin akl-i kalîl bir fırkası ayrıldıkdan sonra bakilerinin zaruret ve sefalet ve hatta esâret-i daime hâlinde yaşadıkları umûmen ukalânın müsellemidir. Hükümet-i adalenin en büyük delili erbâb-ı sa'idin rahat ve refâhiyetinde bulunmasıdır. Avrupa memâlikinde ise rahat ve refahiyyet ve sa'adet kelimeleri ekse-riyyet-i ahâli ve hele bi'l-cümle erbâb-ı sa'y nazarında ankâ gibi ism bi-müsemma kabilindedir. Avrupa düvel-i mu'azzaması meyânında ahvâl-i ictima'iyesi oldukça ve bir dereceye kadar muntazam bir heyet varsa o da Rusya milletidir. (*Sayfa* 9) Bunun sebebi de şekl-i idare cihetiyle Rusya memâlikinde sözün ayaġa düşmemesi ve rebâb-ı hükümetin tehdidini ika'a muktedir bulunmasıdır.

Hükümet-i mevcûde içinde şekil ve usûlü en ziyâde muvafık hakk ve adil olan, ancak, hükümet-i seniyyeleri olduğunu şâibe-i riyâden ari olarak bilâ-tereddüd söyleyebilirim. Hele cülûs-u hümâyûnlarından sonra vuku' bulan adliye ve zabıta ve polis teşkilâtı hakkaniyet ve adaleti nokta-i matlûbeye isâle hayliden hayli takrîb itmişdir. Hal böyle iken, ahâlinin şükre bedel şikâyet itmekde olması hâlâ devam idüb gidiyor. Bunun başlıca bir takım esbabı vardır.

Evvelan, cülûs-u hümâyûnlarından memleket adeta, hükümet-siz yaşıyor dinilecek derecede ortalık hükümete-siz idi. Vilâyâtı bir tarafa bırakalım, hatta, merkez-i saltanat olan İstanbul'da bile on ikiler nâmıyla bir fırka-i eşkiyâ hükümet içinde hüküm sürmekte ve softalar arasında yobaz nâmıyla ma'rûf hayduklar herkesin alenen hatta,

güya gündüz ırz ve canına tasallut eylemekte ve teb'a ile ecânib bey-ninde muhaddis mesâil ve de'avide mecâlis ve mehâkim tercümanla-rın reyile iş görmekte ve efrâd ile zabıta beyninde ve efrâd arasında ceryân iden ahvâl ve vekâyi'ide hukûk-u amme el-hükûm an-galeb kaidesine tâbi' bulunmakta idi. Devr-i celfî-i hüsvânelerinde ise teşkil buyrulmuş olan adliye teba'-i şahanelerinin hukukunu temîn ve ecnebilere haddini ta'yîn itdi. Zabıta teşkilâtı payitaht-ı hümâyûn-larım levs-i eşkiyâ ve erbâb-ı ta'arruzdan tathîr eyledi. Polis vaz'ı ve şerif fark itmeyerek rbâb-ı te'adiyi der-dest itmeğe ve pençe-i adalete teslim eylemeğe başladı. Hükûmetsizlige alışmış olan halk hükümet tesis itdikçe vaktiyle adet idindiği te'addiyât-ı kavliye ve fi'liyeye fırsat bulamayacağından kudretini tahdîd olunmuş görerek şikâ-yete başlar. (Sayfa 10) Memâlik-i şahanelerinde gerek Payitahtda ve gerek vilâyât-ı şahanedeki şikâyetlerin ekserisi bu kabilden olduğu için şâyân-ı iltifat ve istima' değildir. Hatta, taşra halkının ekseriyeti adliye ve polis idarelerinden müteşekkirdir ki, adliyeden şikâyet idenler devr-i ma'dalet-i hümâyûnlarında mehâkimde icrâ-i nüfuz idemeyen müteneffizân ve polis ve zabıtanın şikâyet idenler ita'atsizlige ve vergilerini vermemeğe alışmış olan halktır. Bu tafsilâtdan anlaşılır ki, halkın alâ-ayyü'l-ekser şikâyeti zulüm görmekten değil, hakk ve adlin mevcûd olduğundandır. İstatistik-ı ma'ûmatiyede sabit olacağı üzere memâlik-i şahanelerinde cülûs-u hümâyûnlarındanberi zira'at ve ticâ-ret ve hele nüfûs terakkisi ma'rûzât-ı kemter-ânemin riyadan ari haki-kat-i muhassena olduğuna en vazıh delillerdir.

Saniyen, imtiyâzât-ı ecnebiyenin bütün bütün ref' olunamaması da ahâlinin hükümet aleyhindeki esbâb-ı şikâyetlerinden biridir. Teba'-ı ecnebiyenin hükümet nazarında mümtaz bir mevkide bulunması hükümetin halk nazarında haysiyetini ihlâl etmek tabi'idir. Çünkü, halk bilir ki, ecânibin mümtaz tutulması mürüvvetden değil, hükümetin aczin dendir. Bu acz malûm olunca halkın en büyük vazifesi hükümetine müzaheret iderek aczden kurtarmak ve haysiyetini ikmâl etmek olduğu hâlde kusur idrâk kendilerini şikâyete sevk ider. Bu şikâyetin önünü almak için na-hakk olduğunu vesâit-i matbu'at ile halka tebliğ ve tefhim eylemek müraca'at olunabilecek tedâbirin eşlemidir i'tikâ-dmdayım. Ma'-mafih, bu esbâb hâricinde bir takım şikâyetler vardır ki, bunlar da ba'zen makâsıd-ı hümâyûnlarına gayr-ı vakıf birtakım kimselerin evâmir ve irâdât-ı seniyyelerinin suret-i tebliğ ve icrasın-da havalalarına ve ağraz-ı nefsâniyyelerine tâbi' olmalarından, ba'zen de halkın adalete karşı serkeş davranmak isteyüb de ekserisi külli-yât-ı umura aid olup bu külli-yât hâricinde cidden muhtâc-ı islâh bir

takım cüzziyât vardır ki, cüzziyât-ı mezkûrede ara-sıra görülen intizamsızlık külliyyâtın mahâsinini de setr itmekde bulunmuş ve fakat, sâye-i hüma-vâye-i zıll-ullahilerde anların da ıslâh ve ikmâli zamân-ı hulul eylemiştir.

Sh. 11 Moktepliler:

Mekâtib-i aliyyeden neşet idenlerin vesâil-i ma'îşetden hiçbirine sülûk itmeyüb de hazine-i devlete bâr olmak istemeleri ve nâil-i emel olamayanların seîkeşlik eylemeleri de esbâb-ı müte'addide tahtmdadır.

Evvel-be-evvel mekteblileri memâhk-i ecnebiyyeye firar ile neşriyât-ı fesâd-ı cüyâneye sevk iden istihsâl-i emel-i mahsûs sevdasıdır. Evvelce ön ayak olanların iskâtı için taltifleri yoluna gidilmiş olması kendilerine bu tarîk-i fasidi açmıştır.

İnsanlarda hayra meylan asıl olduğu halde, şerre meylan galibdir. Bir kere içlerinden birisi edebizliği bir külah kaptı mı, birçoklarında külah kapmak sevdasıyla o rah delâiline sâlik olmaları tabi'idir. Bunun önünü almak için hâlâ neşriyât-ı hâinâneleriyle cust-cû-yu fesâd iden hazale-i kilâbın ava'velerine ehemmiyet virilmemek lâzım gelir. O erâzilin neşriyatı halk nazarında hükümden iskât ve kendilerini terzil ve iskât matlûb-u şehriyâneleri ise, anlara matbu'at ile cevap virerek cümlesini mahzûl kılmak sâye-i şahanelerinde işden bile değildir. Hakk-ı hümayûnlarındaki ta'arruzat-ı hâinânelerinin tekerrür kalb-i şahanelerini mükedder ideceğinden böyle mübâhasât ihtimal ki arzu buyrulmaz. Halbuki, o hezeyanları tekrar itmeden yalnız kendilerini ve nice efkâr-ı sahifelerini tezyif ve ibtâl pek kolaydır. Meselâ, (memleketin salâhını evliya-yı umura bî-edebâne zebandır, azalıkda arayan hûne-i erzâlin hezâyânıdır) unvanı altında yazılacak üç-dörd makale ile eclâf-ı merkûmenin metâlibi delâil-i şer'iyye ve akliyye ile ibtâl iderek ve mahiyet-i menhûselerini meydana çıkararak cümlesini tepelemek hususunu asdika-i bendeganenize ferman buyurunuz ki, bakınız ondan sonra söz söyleyebilirler mi?. Kaldı ki bu hazelenin iskâtı için taltifleri yoluna kendilerine zimnen hak virilmiş (*Sayfa* 12) oluyor ki, işin bu ciheti hem diğerlerinin o yola suluk itmesine sebep oluyor, hem halk nazarında o gürûh-u mekruhun neşriyatından ziyâde su'-i te'sir hâsd ediyor. Bu habislerin iskâtı ve o tarîk delâlete sâlik olmak isteyenlere, sedd-i rah çekilmesi için taltifleri cihetinden herhalde sarf-ı nazar olunmak elzendir.

Mekteblilerin böyle sâlik olması esbabından birisi de mekteplerde talebeye birçok şeyler öğretildiği hâlde, padişaha hürmet ve ri'ayet

öğretilmemesidir. Fi'l-hakika herkes, padişahı hürmetle yâd itmeğe cebr olunuyor. Fakat, cebr ile kalbe hükm itmek mümkün değildir. Herkes vatan muhabbetim padişaha sadakatinde ve Hükümetine ita^c at ve ri'ayetde aramak lâzım gelirken, tarîk-i mefsedetde ve nizâm ve intizâm-ı memleketi ihlâlde ve iddi'a-i sadâkat idenlerde, sadâkatlarm rüfekâsı aleyhinde hile-kârâne gamz-ı ves'ayetda arıyorlar. Gammaz-ı ves'âyeler arasında efendimize hakîki suretde sâdik olabilecek bir feid-i vücûduna abd-i mülûkâneniz kat'iyen kail değilim. Diğer suretde efkâr-ı fâsideyi tevellîd iden hâl ise kitâblarda resâil ve cerâid de Avrupa'nın rezâil ve mefâsidinden bahs olunmayub, yalnız muhâseninden bahs olunmakda bulunmuş olması ve şâkirdân Avrupa'da gibi muhâssenin halkın çalıştığından neşet itdiğini öğrenmeyüb hükümetlerin adaletinden neşet itdiği fikri kendilerine telkin idilmiştir. Halbuki, memâlik-i mezkûrenin zahirde muhassen görünen birçok ahvâli hakikatde mefâsidden ibaret olub, muhassen-i mevcûde ise ahâlden her ferдин yalnız umûr-u zâtiyesiyle iştigâl idüb vazifesi hâricinde bir şeyle meşgul olmadığından husule geldiği umûmen mekâtibde her sınıf talebeye gayet müessir ve hükmiyâne bir lisân ile lâyıkıyla tefhim ve ta'lim olunmak iktizâ ider. Mekâtib-i mevcûde de ise, ratb ü yâbis herşeyden bahs olunduğu ve şakirdâna herşey öğretildiği hâlde, ahlâk cihetine kat'an i'tinâ olunmadıktan başka vatan muhabbeti de daima tersi veya kâsid bir suretde ta'lîm olunmaktadır. Meselâ, inşânın vatanına hizmetle mükellef olduğu söyleniyor ve insan vatanının islâh-ı avvâline mensûb olduğu kavmin terakkisine (*Sayfa* 13) çalışmalıdır deniyor da bunların sureti ta'lîm olunmuyor. Bundan dolayı mektebden çıkanlar içinde kendilerini hizmet-i vazifeye müstakar görenler vatanını beğenmemeye, kavmini pek hakir görmeye, hükümetini te'an ve teşni'ye ve pâdişâhına husûmet beslemeğe başlıyor. Halbuki, işin ihtidasından vatanım beğenmemek nankörlük, kavmini hakir görmek alçaklık, hükümetini ta'n ve teşni' itmek hainlik, pâdişâhına husûmet beslemek kendi izzet ve hâkimiyetine ve binâ-aneleyh kendi nefesine düşman olmak demek olacağından bunların dinen hükmeten merdûd olduğunu umûma bildirmeli.

Mekteblerden çıkanların vesâil-i ma'îşetden hiçbirine teşebbüs itmeyüb yalnız hazine-i devlete göz dikmeleri ekserisinin me'mûr yetişdirmege mahsûs mekâtibde yetişmesindedir. Ve onların da san'at ve ticâret ve zira'atde kendilerine kimseyi misâl görememelerindedir. Ve ellerinde sermâyenin fîkdânındandır. Halbuki, mektebde yetişenlere kifayet idecek kadar memuriyet memâlik-i şahanelerinde mevcûd olub yalnız yetişen talebenin yüzde doksanı taşraya gitmemek ve gi-

denleri de yakın yerlere gitmek sevdasını taşıdıklarından irzâ ve tat-yîbleri mümkün olamıyor. Bunun için bir ka'ide ittihaz olunarak derecât-ı mekâtibe göre mektebden yetişenler ta nahiye müdürlüğü mu'avinliğinden başlayub on-onbeş sene memâlik-i şahanelerinin her tarafını dolaşmağa mecbur tutularak hiçbir iltimasla kimsenin bu ka'ide hâricinde çıkarılmaması ve içlerinde zekâ ve fetânetiyle ve istikâmet-i ahvâl ile ma'ruf olanların en ziyâde muhtâc-ı ıslâh olan vilâyetlere sevk ve i'zâmı ve her yerlere terakkilerinin bir ka'ide-i mutarra'deye bağlanması hem cümlesinin terfihini, hem memâlik-i şahanelerinin ıslâh ve terakkisini istilzam idebilecek ahvâldendir. Çünkü, erbâb-ı ma'lât ve fetânetin memleketin her tarafında bulunması ve o yolda terakki itmesi ve bir kavm-i alîye getirilecek bir me'mûrun evvelce memâlik-i şahanenin her tarafını görmüş bulunması, hem memleketin salâhına, hem de sâye-i şahanelerinde yetişen mekteblilerin mektebât-ı ilmiyelerini mekteb tatbik ve tecrübeye tevsi'i ikmâle hizmet ider. Bir de halk ma'arifi dâima devlet hesabına tahsil iderse mükâfatını dâima devletden (*Sayfa* 14) ve maişetini hazineden bekler. Bundan dolayı mekâtibin umûmuna ücretsiz talebe kabûlu usûlü artık lağv olunarak, me'mûr yetiştirecek mekâtibde ise ücretli suretiyle kabul olunacak talebenin bile mikdarını tahdîd itmek fâideden hâli değildir.

İşte, lütfen ve merhameten istifzârma tenezzül buyrulan iki mesele hakkındaki efkâr-ı kasır-ânemi arz itdim. Bunlardan başka arz itmek istediğim bir şey varsa, o da İslâhat meselesidir. Şu kadar var ki, Kâmil Bey kullarının mahlûk-u ahkarlarına tebliğ itdigi fermân-ı hümayûnları Meclîs-i Meb'usân usulüyle mekteblilerin menşe-i fesadı hakkındaki mütala'at-ı kemter-ânemin arz olunmasından ibaret idi. Binâenaleyh and-i ahkarları da İslâhat meselesindeki efkâr ve mütela'at-ı acizânemin tafsilen arzına diğer bir fermân-ı hümayûnları sudûruna talîk ile burada mesele-i mezkûrenin yalnız esâsına müte'all'k bir veche söz söylemekliğime ve bi'l-hassa Payitaht-ı saltanat-ı seniyyeleri ahvâ-linden bahs eylemekliğime müsâ'ade-i şahanelerini istirham iderim.

Memâlik-i şahanelerinin fesâdmdan ve ıslâhat olmadığından bahis idenlerin fesâd kendi dimağlarında olub, bu kabil kimseler ıslâhat icrası lüzumundan bahs itmezden evvel kendi nefislerini ıslâh eylemelidirler.

Cülûs-u hümayûnlarından beri neden bizi şu'abât-ı idâre-i devletin hemân cümlesi ıslâh olundu. Evvelân, devlet-i aliyyelerinin ruhu müşâbihesinde olan umûr-u askeriye bir derecede ıslâh olundu ki, muzaffer-yâb-ı ahire asâkir-i şahanelerinin ne derece-i bâlâ-yı intizâma

vâsıl olduğunu yâr ve ağyar nazarında layığıyla gösterdi. Saniyen, Düyûn-u umûmiye te'sîsiyle devletin hayatı dinilebilecek olan i'tibâr-ı mâliyesi i'ade idildi. Sâlisen, adliye teşkilatıyla istiklâl-i mehâkim te'sîs buyrularak ve hukûk-u ibâd kânuna tevdi' ve cevâle olunarak zaleme-i ümerânın ta'arruzundan kurtarıldı. Rabian, polis teşkilâtı ve zabıta tanzımâtıyla ibadullah uğursuzlar şerrinden tahlîs olundu. (Sayfa 15). Hamisen, mektebler küşâdıyla smûf-u ulûm ve fûnûn memâlik-i şahanelerinde tevsi'en terakki itdi. İstatistiklerin virdiği ma'lûmâta göre, müslümîn teb'a-i şahanelerinin nisfına karîb mikdârı nusret-i ma'arifden behre-dâr idildi. Sadisen, yollar, köprüler ve vesâit-i nakliye inşasıyla zira'at ve ticâreti terakki itdirecek dâd ü sited açıldı. Sabi'an, idâre-i devletin her şüb'esi nizâmât- mahkeme ve metîneye rabt olunarak her şey ka'ide ve intizâm altına girdi. Sâminen, Devlet-i aliyeleri sâye-i şahanelerinde düvel-i mu'azzama nazarında pek büyük ve pek mühim bir mevki' kazandı. İşte, bir mülkü i'mâr ve bir milleti ihya idecek ahvâl bunlardır. Bu mesâ'i cemîleyî inkâr küfrân-ı ni'met ve ber-mantûk-u celîle (len şükretem lâ-zeyd tekem velen küfretem an-azabı leşedîd) müstevcib ukubet ve nekbetdir. Ma'ahazâ, hâlâ, memleket İslâhat icrasına ve başladığımız İslâhatın ikmâliyle asarının daha parlak gösterilmesine cidden muhtacdır.

İslâhatın asıl-esâs Jön Türkler gibi erâzilin talebiyle ve Avrupa devletlerinin tazyik ve icbâriyle hiçbir şey yapılmamaktadır. Zîrâ, Jön Türklerin talebiyle yapılacak şey kadr-i şahanelerini nazar-ı halkda tenezzül ider. Halbuki, her dürlü sa'adet ve selâmet-i milliye sizin kadr ü şân-ı şahanelerinizin yüksekliğine mütevakıftır. Avrupa devletlerinin talebiyle bir şey yapılırsa saltanat-ı seniyyeleri hükmen istiklâlini zâyi' itdikden başka hıristiyân teb'a bir kat daha yüzsüz olur. Bundan dolayıdır ki, iki sene evvel Avrupalıların İslâhat nâmına vûkû' bulan tazyik ve icbarına karşı taraf-ı şahanelerinden ibraz buyrulayı şehâmet-i mukâvemet-kârane umûm ehl-i İslâmı bahtiyar ve müstagrik sürür ve iftihar eylemiş ve hıristiyânlarla Avrupalıların nazarında devlet-i aliyelerinin kudretini dü-bâlâ kılmıştır.

Memâlik-i şahanelerinin muhtaç olduğu islâhât-ı kavâninin bı-tamâmhâ icrasından ibâretidir. Kavânin-i seniyyenm hiç icra olunmamasından ve ale'd-devâm me'mûrların değersizliklerinden bahis idenlerin (Sayfa 16) şikâyetlerinden yüzde doksan dokuzu doğru değildir. Kavânin-i seniyyede icra olunmakta bulduğuna iştibâh buyrulmasun. Yalnız işin tamamı icrâsındadır. Halbuki, icraya üç büyük ve gayet kuvvetli mani'a vardır. Bu mani'alardan birincisi ve en büyüğü İslâm

ahâlinin bedbin olmasıdır. Ahâli-i İslâmiyye hükümetin icrâat-ı hasenesini şer' suretinde telakki idecek kadar bedbindir. İşte, bu ahâliye hükümet icraatındaki muhassin-i gerek kable'l-icrâ ve gerek esnâ-yı icraatında lâyıkiyle tebliğ ve tefhim itmeli. Ahâlinin kil ü kâli hükümeti icrâatda duçar-ı müşkilât ider. Binâ-enaleyh, ahâli böyle şeylerde irşâd olunmalı. Kavânin-i seniyyenin tamâmı icrasına ikinci derecede mâni' olan anâsır-ı muhtelifa beyindeki imtizâcsızlıktır. Bu imtizâcsızlığı ortadan kaldırmak için ahâli-i İslâmiyyeyi mu'amele ve mu'aşeretde mülâyimete alışdırmalı. Hıristiyanlara da lâyıık olduklarından ziyâde yüz virüb, iltifat itmemeli. Zira, bu nankörler dâima gördükleri iltifatı acze hamı idiyorlar. Zâten bu anâsır imtizâcsızlığı dâima hıristiyânların adaletin fevkinde mu'amele görerek yüz bulmasından ileri gelur. Onların yüz bulması İslâm ahâliyi de galize getiriyor. İcrââta üçüncü derecede mâni' olan da ecnebilerin hâiz oldukları imtiyâzâtıdır. Zira, bir ecnebinin bir mu'amalede istisna olunduğunu gören teb'a b su'-i misâle tevfiık harekete çalışarak icrââta sekte irâs idiyor. Fakat, iki evvelki mani'anın kalkmasıyla ecnebilerin hâiz oldukları imtiyâzâtı külliyyen imhası mümkündür. Zira, memâlik-i şahanelerinde anâsır imtizâcsızlığı müdâhâlât-ı ecnebiyyeyi da'vet iderek imtiyâzât-ı mevcûdeyi te'yîd ve tahkim itmekde olduğundan imtizâcsızlığın zevâliyle müdâhalâtın inkita'ı ve müdâhalât kesildikçe icrâât kuvvet alacağından imtiyâzât-ı mevcûdenin esâsına za'af ve vehn-i arız olması tabi'idir. Bir de memurların hüsn'ü i'tikâd ve iffet-i diyânet-kârane eshâbından intihabına dikkat idilmeli. Zira, umûr-u diniyyede mübâlâtı olmayan menâhi erkânına me'lûf olan hevâ-perestân hiçbir vakt halk nazarında haysiyet kazanamayub bi'l-akis haysiyet-i (*Sayfa* 17) mevcûdiyelerini zâyi' itdiklerinden hiçbir icrââta muvaffak olamazlar. Çünkü, bizim halkımız evâmir-i ilâhiyyeye ita'ati olmayandan hayr ve aleyhe karşı kendi nefsinı zulm idenden menfeat beklemez ki halkının bu i'tikâdı pek doğrudur. Bunlardan başka, bir takım harabiyât dahi olub anların ta'yîn nev'ileriyle sûr-u icrâiyesi kolay olmağla irâde ve fermân-ı hümâyûnları ne vakt şerefe müte'allik buyrulur ise cümlesinin bir tafsil min-gayr-i haddin arzına hazırım.

Payitaht Ahvâli

Pâdişâhım,

Payitahtın ahvâli her şeyden evvel nazar-ı dikkate alınacak mevaddandır. Çünkü, her fesada menşe, ve her salâha müntehâ ve mebeddir.

İravitaht ahalisini başlıca üç sınıf halk teşkil ediyor Bunlar, ecanibler memûrîn kullarınız ve bu iki sınıfın hâricinde kalan teba'nızdır. Bu sınıf-ı sâlisinin üçünü de memnun itmedikçe dâhili, hârici şikâyâtın önünü almak kabil olamaz. Ecânibin istihzasına mazhar olamamak memleketin zabt ve rabtına ve tanzim ve tanzifme me'mûr olanların umûr-u me'mûrelerinin nihayet derecede dikkat ve i'tinâlarına mütevakıftır. Çünkü, Avrupalılar intizâmı zahirde aradıklarından bir caddeyi eğri, bir polisi pejmürde ve memerr-i nâs olan mahalleri nezâfetsiz gördükçe idâre-i devlet nazarlarından düşer. Memleketde eğlence ve sefahat mahalleri bulamadıkça canları sıkılarak şikâyet ider. Bundan dolayı Şehir Emaneti ve devâir-i belediye me'mûrları ali-kadri-limkân tanzîf tanzîm-i evsâka i'tinâ ve gayretlerini tezyîd eylemeli. Polisler ahvâl ve evzâ' ve libâslarında hüsn-ü terbiye ve intizâm ve nezâfata dikkat itmeli. Züvvâr ve misafirin ecanib-i memâlik-i şahanelerine vurûd ve huruçlarında gerek gümrük me'mûrları ve gerek zabıta me'mûrları tarafından uğradılmakta oldukları tas'ibât ve müşkülâtdan kurtarılmalı. İşte, ecnepleri bu suretle memnun itmek pek kolaydır. Me'mûrîn sınıfını memnun itmek için herhalde mütereddiden ma'aş (Sayfa 18) almalarını te'mîn edecek bir yol bulmalı. Zât-ı hümayûnları mümteni' el-husûl zan olunan şeylerde bile ahkâmın fevkine çıkarcasına her müşkülü hal itmeğe muvaffak bir pâdişâh olduklarından celâil-i himem-i hüsrâvâneleriyle sâye-i şahanelerinde buna bir çare bulmak yolu elbette mefkûd değildir. İşte, me'mûrîn kullarınızda bu yolda memnun idilir. Bu iki sınıf halk memnun idildikten ve gerek vilâyât-ı şahanedan ve gerek memâlik-i ecnebiyyeden gelecek züvvârın vurûd ve hurucu ve meta' getirüb-göndermesi teshil olunduktan ve hele me'mûrîn kulları muntazaman ma'aş almağa başladıktan sonra alışverişlerde açılacağından zikr olunan iki sınıf halkdan hariç kalan ahâlinin ahz ü itâ ile meşğûl olan takımının yüzü güleceği şüphesizdir. Payitaht ahâlisinin arz olunan smûf-u sâlisesi bu suretle memnun idildikten sonra memnuniyet umûmiyede bi't-tabi' husule gelir.

Hatime

Pâdişâhım,

sebkat rahmeti alî gazab hadîs-i kuddusi fehavâsınca erham-ür-rahîmin olan cenâb-ı allanın rahbeti gazabından ziyâdedir. Zî'l-lullah-i fi'l-a'lem olan emîrül-mûmînin efendimizin kalb-i hakk-ı hümayûnları da elbette men'-i merhamet ve ma'den-i şefkatdır.

Padişahım,

sultan serîr lev-lâke olan hazret-i seyyîdü'l-mürselîn efendimiz alemine rahmet olarak be'is buyrulmuşdur. Zât-ı hilâfet-meâbınız ve peygamber-zişânın vekîl-i celîli ve halife-i bi-âdilisiniz. Bundan dolayı kulûb-u halkda merâhim ve eşfâkmıza istinâd-ı gazab ve ikâbınız korkusundan ziyâdedir. İşte, kaffeten memûrîn ve bendegân kullarınız bu nikât-ı dakikayı nazar-ı i'tibârda tutub ifâ-yı me'mûriyetde ibadullaha ana muvafds mu'amele itmeli dirler. Hemân cenâb kadr-i mutlak Pâdişah-ı alem ve yeli-i ni'met-i e'azim efendimiz hazretlerini niyyât-ı hayriyyesiyle te'mîn-i istikbâl-i millete muvaffak ve cümlemizi sâlik-i tarik-i hakk buyursun amîn. Bi-hürmete seyyidü'l-mürselîn. Salla-Allahü-te'ala-leyhu vesellem.